

Torben Kragh Grodal

Frihed og nødvendighed

*Betragtninger over litteraturens
og litteraturundervisningens funktioner*

Et stadigt tilbagekommende centraltema i den filosofiske og eksistentielle debat er problemet om viljens frihed, dvs. enkeltindividets frihed. En række diskussioner omkring nyere litteraturforskning (de psykoanalytisk-socialhistorisk orienterede analyser) har på mange måder været variationer af denne gamle debat. Er mennesket/værket passive objekter for en objektiv logik eller har de en subjektiv frihed? Debatten har hyppigt kørt som om der på den ene side stod ufrihedens tilhængere, de socialhistorisk orienterede, overfor frihedens tilhængere. I det efterfølgende vil jeg give en fremstilling af litteraturens funktion med særlig henblik på belysning af forholdet mellem subjektiv frihed og objektiv nødvendighed og vil derefter i lyset heraf skitsere nogle konsekvenser heraf for gymnasiets litteraturundervisning.

Den menneskelige bevidsthed og den menneskelige handlen indgår i en kompleks mængde af »eksistens«-sammenhænge. Gennem socialiseringsprocessen struktureres bevidstheden i forhold til en række forskellige emne»verdener«: sansningen af tingsverdenen — såvel den menneskeligt producerede som »naturen« — strukturering af relationer i samspillet med individerne i primærmiljøet og senere bevidsthedsstruktureringer ved samspillet med en mangfoldighed af mere omfattende samfundsforhold. De forskellige aspekter af denne menneskets relationer til sig selv og omverdenen behandles indenfor videnskaben i en række enkeltdiscipliner: psykologi, sociologi, økonomi, naturvidenskab, fænomenologi osv. Karakteristisk for disse forskellige videnskaber er at et bestemt aspekt af den menneskelige »totalitet«

bliver taget op til analyse ved en afgrænsning af emnefeltet i forhold til »totaliteten«. Denne afgrænsning er analytisk velbegrunnet. I menneskets »daglige« bevidsthed eksisterer disse forskellige områder imidlertid ikke som en række adskilte kasser, men derimod som en differentieret, men sammenhængende totalitet. Oplevelsen af tingsverdenen hænger sammen med oplevelsen af fortiden og forestillingerne om fremtiden. Oplevelsen af trafikken hænger sammen med oplevelsen af en række mellemmenneskelige relationer, oplevelsen af »naturen« hænger sammen med klassetilhørsforhold og dermed tilhørende bestemmelser. Det natlige drømmeliv hænger sammen med klassetilhørsforhold og dermed tilhørende bestemmelser. Det natlige drømmeliv hænger sammen med det vågne liv og barndommen, det vågne liv hænger sammen med det natlige drømmeliv.

Den »menneskelige eksistens« er således et uhyre komplekst fænomen, og der foregår en »analytisk reduktion« når et bestemt aspekt af eksistenstotaliteten tages ud til særskilt analyse. Der vindes en nødvendig analytisk præcisering af og gennemanalysering af aspektet, men der tabes den oplevede og faktiske integration af fænomenet i en oplevelsestotalitet, handlingstotalitet, eksistenstotalitet.

For litteraturen og her særlig litteraturen i den borgerlige epoke går bestræbelsen i virkelighedsfremstilling og virkelighedsanalyse ikke éntydigt i retning af en analytisk fænomenisolering. Tværtimod er der tale om en kombination af »analyse« og en bevidsthedsfremstilling/formning, eksistensfremstilling/formning der fremstiller og former denne eksistens (subjektive eksistens) som en »syntese« af en mangfoldighed af livsaspekter, livssammenhænge. Ikke sådan at forstå at hvert enkelt litterært værk er indbegrebet af eksistenstotaliteten — hvilket ville være absurd — men derimod sådan at det indeholder større eller mindre syntetiseringer, fremstiller og former større eller mindre tilværelsesudsnit.

Dermed er de litterære tekster ikke reducerbare til én bestemt essens men er tværtimod en historisk sig udfoldende mangfoldighed af forskellige menneskelige virkelighedsoplevelser, virkelighedsforståelser, virkelighedsformninger. Som følge heraf må litterær analyse benytte en række forskellige analytiske metoder,

herunder inddrage analytiske metoder der er konstitueret på del-emner som psykologi, sociologi, historievidenskab osv. og hvis emner indgår i det/de givne specifikke litterære værk(er), såvel som metoder til at analysere de specifikke litterære gestaltungsformer som fortællestruktur, litterært symbol, genre osv. Men samtidig er den litterære analyse ikke identisk med summen af »hjælpemetoder«, dens særlige arbejdsfelt er de litterære tekster som en særlig symbolsk-syntetisk bevidsthedsobjektivering.

Litteraturen som menneskeligt produkt og som historisk faktum

Litteraturen produceres og konsumeres af mennesker. Uden mennesker for hvilke det at producere eller konsumere et givet stykke litteratur opfylder et eller andet behov vil der ikke eksistere litteratur. Dette skulle synes en banal kendsgerning, men ikke desto mindre går en række litteraturbetragtninger ud på at beskrive de litterære produkter og former som var de selv mennesker, mennesker med ønsker, mål, egeliv osv., og derfor forklarbare immanent uden rekurs til deres funktion indenfor en kompleks menneskelig totalitet. Lévi-Strauss f.eks. taler om at myterne »taler sig« gennem mennesket, idealister beskriver hvordan former og ideer lever deres egeliv gennem mennesker, som om mennesker kun var tilfældige bærere af disse budskaber, disse former, disse ideer. De litterære værker har imidlertid kun det liv som de får i samspil med deres producenter og konsumenter, og sammenhænge og strukturer i litteratur kan kun som analytisk greb ses som litteraturimmanente, i sidste instans kan en bestemmelse af litteraturens indhold *optimalt* kun ske ved at se den i forhold til menneskers individuelle og kollektive livstotalitet. Dermed er imidlertid ikke sagt at de litterære værker er blot tilfældige bærere, »vinduer«, gennem hvilke man kan »se« en bagvedliggende virkelighed. Det enkelte litterære værk er en specifik strukturering (»syntetisering«) af denne virkelighed, den litterære aktivitet er på én gang virkelighedsfremstilling og virkelighedsform-

ning. Åndelige aktiviteter er ikke blot reflekser på en udenfor åndeligheden liggende materiel virkelighed, men er et aktivt (om)formende element *i* denne virkelighed, hvorved mennesket kan komme til bevidsthed om sig selv og verden og derved (om)forme sig selv og verden. Enhver bevidsthedsytring er ligeså »reel« og faktisk som den øvrige materielle virkelighed. »Ånd« og »materie« indgår i komplekse, »faktiske« indbyrdes relationer.

Denne faktiskhed er i første omgang givet subjektivt, individuelt. Hallucinationer, »overtro«, »vrangforestillinger« osv. er faktiske subjektive realiteter, men dermed er ikke sagt noget om deres intersubjektive acceptabilitet. Givne bevidsthedsstruktureringer, givne litterære produkter kan for større eller mindre grupper have større eller mindre grad af adækvans, »objektivitet«, overensstemmelse med »virkeligheden« — forstået i vid forstand som både fysisk og psykisk virkelighed, og der ligger heri forestillinger om at ikke alle beskrivelser af virkeligheden er »lige gode«, lige meget i overensstemmelse med den samlede fakta-mængde. På den ene side kan man ved analyse evt. bestemme det subjektive bevidsthedsindhold, den subjektive symbolverden på en sådan måde at det subjektive indhold kan beskrives og forklares i forhold til »objektive« beskrivelsessystemer og forklaringsrammer, men en sådan fremgangsmåde kan på den anden side ikke reducere det forhold at som konkret historisk totalitet betragtet er ethvert litterært værk et unikt historisk faktum. Enkeltelementerne, delsystemerne og bestemte totaliseringer af enkeltelementer kan underkastes analytisk beskrivelse, idet enkeltelementerne, delsystemerne har en større grad af almenhed end den specifikke totalitet. Men analysen må fastholde at det givne værk er konkret-historisk givet, lavet af en/flere konkrete person(er) på et bestemt tidspunkt i en bestemt større social sammenhæng. Værkets karakter af historisk faktum indicerer at det er en totalisering/konkretisering af principelt uendeligt mange bestemmelser, og ingen analyse kan nogensinde foretage en udtømmende beskrivelse af et enkelt litterært værk. Som Freud siger om drømmefortætning: »Die Verdichtungsquote ist also - strenggenommen - unbestimmbar.« (Traumdeutung s. 235 Fischer).

Litteraturen som socialt og historisk produkt

Det sprog som litteraturen er skrevet med er kun marginalt et individuelt produkt og den virkelighed som sproget fremstiller og former er kun delvis en blot individuel virkelighed. Grundlaget for socialisering og social interaktion er opbygningen af interindividuelle strukturer, af bestemte typer objektiveringer. I sprogindlæringen f.eks. sker der en social strukturering af individet i forhold til fænomenverdenen. I en kompleks interaktion med omverdenen opbygges interindividuelle, *socialidentiteter*. »Hent mig den gule bog« kan barnet opfordres til. Hvis det så kommer med en orange eller en gulgrøn bog belæres det verbalt eller ved gestus om hvad man forstår ved den *gule*, oplæres i en kompleks social identitetsrelation mellem et bestemt udtryk og en bestemt social opdeling af farvespekteret. Denne produktion af social identitet kan være mere eller mindre omfattende og gennemført, der kan ved siden af den sociale 'identitet' være en række individuelle variationer i »oplevelsen« »sansningen«, »betydningsafgrænsningen« af gul i forhold til nærtliggende nuancer, og med den *funktionelle* identitetskerne at ønsker om »gul bog« bliver »korrekt udført. Men struktureringen kan også være mere omfattende, indbefatte bestemte holdninger og associationer til bestemte fænomener. Denne produktion af social identitet/ interindividualitet sker på en mangfoldighed af områder: i formningen af forholdet til arbejde, føde, erotik osv. osv. Denne sociale strukturering der formidles via en række sociale institutioner vil skabe en række grundlæggende identiteter mellem enkeltindividet og det omgivende samfund. I det omfang der eksisterer fælleslementer mellem forskellige individer er dette således et produkt af social interaktion og fælles livsilkår, ikke af arvelig disposition. Disse socialt og af eksistensvilkårene satte identiteter er forudsætningen for at litteraturstudiet kan beskæftige sig med en række fænomener der besidder en vis generalitet, almenhed. De identitetsetablerende institutioner kan som før omtalt have et større eller mindre omfang og vil aldrig kunne foretage en totalstrukturering af enkeltindividet. Selvom de store træk i individtotaliteten er socialt og historisk bestemt vil hvert enkelt individs livstotalitet være et unikt og uendeligt historisk faktum. Både fordi den

sociale strukturering kun er partiel og på grund af den unikke kombination af ikke-unikke strukturer og elementer.

Litteraturens og den visuelle fiktions stadig stigende rolle i socialisering og social identitetsdannelse

I det førindustrielle samfund spillede de fænomener som vi beskriver som litteratur og massekommunikation en anden og mere tilbagetrukket rolle i bevidsthedsdannelsen end i det industrielle samfund. Omverdenserfaringen foregik i højere grad på grundlag af den primære omverdenserfaring og siden socialiseringen foregik i højere grad ved direkte imitation. Ikke sådan at forstå at mennesker dengang havde en egentlig »umiddelbar« virkeligheds-tilgang«: myter, religion, riter, mundtlige fortællinger osv. er elementer i de bevidsthedsformer, bevidsthedsformende institutioner der deltog i dannelsen af omverdenserfaring og omverdensinteraktion. *Symbolisering* m.v. var dengang som nu et centralt og uundværligt element i den menneskelige eksistens. Men »reproduktionen« af disse bevidsthedsformer foregik primært på lokalplan i tilknytning til lokalsamfundets totalfunktion, selvom visse institutioner såsom f.eks. kirken i middelalderen, indgik i uanskuelige, ikke-lokale sammenhænge.

Særlig fra omkring midten af det 18. årh. sker der en forskydning af struktureringen af erfaringsdannelsen, således at den i stigende grad sker på baggrund af ikkelokalt foretagne virkelighedsfremstillinger: aviser og litteratur bliver i stigende grad bærere af helhedsfremstillingen af verden der kommer til at danne grundlag for centrale elementer i individernes virkelighedsforståelse og socialisering. I stigende grad bliver »virkeligheden«, »verden« den verden som aviserne og romanerne beskriver i deres udvælgelse af et bestemt udsnit af de globale fakta. Individene i de eksplosivt voksende bysamfund får kun i begrænset omfang deres erfaringer og fantasi formet ved sansekonkret erfaring m.v., den umiddelbare erfaring bliver »suppleret« ved de fremstillinger som romaner og andre trykte fremstillinger giver. Individet, der i storbyen er omgivet af »fremmede« får af Hugo, Dumas, Dickens, Poe,

Sue et al. tilbød en omverdensforståelse, tilbød fremstillinger af medmenneskernes »indre liv«. De nye typer familieliv, de nye psykologiske realiteter struktureres af de forskellige former for psykologiske romaner, intimsfærskildringer, dannelsesromaner.

Særlig i forståelsen af det indre liv sker der en omfattende ændring. Tidligere var adgangen til omverdenen primært behaviouristisk: man havde en umiddelbar verbal/visuel kontakt, men havde ikke nogen omfattende adgang til medmenneskernes *indre liv*. Den litterære ekspansion fører til omfattende muligheder for identifikation med andre menneskers (forfatteres) indre liv, følelser, tanker, rationaliseringer osv. Denne kontakt foregår nu abstrakt: individet følger bogstaverne i bogen er eller isoleret fra direkte omverdenskontakt (med overgangsformen højtælningen).

Samtidig med at litteratur og forskellige typer massemedier får en stigende rolle i socialiseringsforløbet og bevidsthedsdannelsen bliver disse produkters produktions- og distributionsomstændigheder i stigende grad uigennemsigtige for den enkelte konsument. For at det enkelte individ kan komme i besiddelse af en vis viden om baggrunden for og strukturen i de stadige bevidsthedspåvirkninger som griber afgørende ind i individets bevidsthed ved en tilsyneladende »anonym« og »kontekstløs« fremtræden må litteraturforskningen og litteraturundervisningen fremstille teksternes samfundsmæssige kontekst.

Denne udvikling skal ikke forstås som et fald fra en naturtilstand til en fordærvet og falden tilstand. Den er blot en påpegnelse af at socialiseringen og samfundsintegrationen i det industrialiserede samfund foretages af komplekse samfundsmæssige institutioner der ikke hænger »organisk« sammen med det enkelte individs livsforhold og interesser. Der påhviler derfor litteraturforskeren og medieforskeren et stort og stadig større ansvar for at analysere indholdet af de bevidsthedsprodukter der i stadig stigende grad former samfundsindividernes bevidsthedsliv for med disse analyser at kunne tilbyde viden om karakteren af de bevidsthedsmæssige formninger og dermed muliggøre en individuel og samfundsmæssig kontrol.

Socialdeterminisme vs. individuel frihed i bevidsthedsproduktionen

Litteraturen er på samme tid et produkt af menneskenes bevidsthed om verden og et moment i struktureringen af menneskenes bevidsthed om verden. Når Verne skriver om den nye tekniske virkelighed er den nødvendige betingelse for de tekniske aspekter af hans forfatterskab en faktisk industriel-teknisk udvikling i samfundet, men hans oplevelse heraf sker under samvirke af en række andre oplevelser af en række andre livsforhold. Skrivningen af romanerne udgør et specifikt intellektuelt-symbolisk arbejde der efterlader verden/oplevelsen af verden som en anden end før skrivningen. Romanen »opfordrer« Verne selv og hans fremtidige læsere til at forstå virkeligheden i disse strukturer. Der er skabt en konkret symbolsk realitet der fremover griber ind i menneskenes bevidsthed om verden og dermed i deres interaktion med verden.

Analyse af litteratur muliggør belysningen af en række forskellige men sammenhængende aspekter af forholdet mellem individuel frihed og socialdeterminisme:

1. Gennem analyse af forholdet mellem det litterære værk og dets erfaringsbaggrund får vi viden om bevidsthedsdannelsens funktion.

2. Gennem studiet af historisk typiske bevidsthedsformer får vi indsigt i bevidsthedsdannelsens, symboliseringsformernes historie.

3. Gennem studiet af de individuelle, specifikke produkter får vi indsigt i enkeltindividets indgriben i den (bevidstheds)historiske udvikling.

4. Gennem studiet af kollektive bevidsthedsstrømninger får vi indsigt i de kollektive institutioners indgriben i den (bevidstheds)historiske udvikling.

At analysere litteratur i overensstemmelse med disse aspekter var ikke fremmed for en traditionel litteraturundervisning f.eks. af positivistisk tilsnit: 1. udfyldtes af den biografiske undervisning 2. af åndshistorie 3. af den rolle som »åndspersoner« spillede i den åndshistoriske fremstilling og 4. i ansatserne til en beskrivelse af den åndshistoriske og socialhistoriske baggrund for givne værktyper m.v. Men de metoder og teoridannelser der stod til rå-

dighed for at gennemføre litteraturanalsen, herunder de forestillinger af socialhistorisk, psykologisk og tekststrukturel art, der stod til rådighed for den »positivistiske« analyse var på mange punkter så mangelfulde, at resultaterne i værste fald blev præget af en stor grad af vilkårlighed. Vilkaerligheden forstærkedes af den traditionelle litteraturforskningss lagsmæssigt satte begrænsninger. Først og fremmest i materialudvælgelsen. Den bevidstheds-historie der skulle fremstilles blev fremstillet på grundlag af en megaet kraftig selektion af den forhåndenværende litteratur, hvorved der fremkom den »kanon« som vi kender som den »finlitterære«. Manglerne ved den positivistiske analyse blev med rette fremhævet i de forskellige positivismekritikker der fremkom i det 20. årh. men man smed i nogen grad barnet ud med badevandet, dvs. man indsnævrede analysen af værkernes sammenhænge med den individuelle og historiske totalitet til fordel for en tekstautonomisering der til slut nærmede sig den rene teknokratiske ahistorisme.

For litteraturundervisningen betød den positivistiske litteraturopfattelse at mulighederne for formidling mellem de i litteraturundervisningen behandlede problemstillinger og de problemstillinger der fremstod i elevernes omverden led af afgørende begrænsninge de mangelfulde analysemetoder gjorde det vanskeligt at etablere de relevante koblinger mellem de litterære forståelsesformer og andre erfaringstyper, litteraturanalsens beskrivelsesapparat gav ikke et afgørende analytisk supplement til værkernes selvforståelse, materialebegrænsningen gjorde at en række tematiseringer, symbolformer og strukturformer der havde en omfattende udbredelse i den samlede bevidsthedsproduktion gled ud af analysefeltet. Litteraturen kom derfor til at optræde som en ghetto, omgivet af en fjendtlig og materialistisk omverden og ikke som en central social aktivitet der med mangfoldige forbindelser indgik i den totalmenneskelige eksistens.

Nogle betragtninger over litteraturundervisning/danskundervisning i gymnasiet

I litteraturundervisningen kan der opstilles to poler i tilgangen til

denne: Den tidligere fremherskende kronologiske fremstilling, hvor man begyndte med »Adam og Eva« — f.eks. runestenene og sluttede tæt på nutiden, dvs. giver en sammenhængende og fremadskridende fremstilling af litteraturhistoriens samlede forløb er den ene pol, den anden pol tager et »tidløst« eller et nutidigt udgangspunkt og kan igen have to former: a. den abstrakt-tekniske angrebsvinkel lægger vægt på en indlæring i bestemte tekstanalytiske færdigheder der ved sin abstrakt-almene karakter kan anvendes til analyse af tekster i al almindelighed b. den »elevcentrerede« vil tage udgangspunkt i elevens umiddelbare virkelighedsoplevelse for derudfra at trække tråde til forskellige fænomener, f.eks. retrospektive forudsætningsbeskrivelser. Selvom sidstnævnte fremgangsmåder endnu ikke har fungeret i renkultur på gymnasieplan har en række tendenser peget i en sådan retning.

Hvis man skal gå i nogen form for dybde med de behandlede emner er en strikte kronologisk litteraturundervisning en umulighed alene af tidsmæssige grunde. Men den kronologisk fremadskridende litteraturundervisning har den klare fordel fremfor en »elevcentreret« fremstilling at den er historiens egen, hvorfor beskrivelser af historiske sammenhænge kan opnå en helt anden grad af sammenhæng og overskuelighed end hvis man udgår fra hvad der kun subjektivt er historiens »centrum«, elevens umiddelbare verdensoplevelse. Samtidig får den retrospektive fremstilling let et *over-deterministisk præg*, den fremstiller ikke den fremadrettede histories vælgen og handlen i forhold til et spektrum af alternativer men derimod en finaldetermineret resultatrække. Det elevcentrerede fremstillingscentrum besidder derimod visse motiverende kvaliteter, samtidig med at det er i den subjektive situation at brugsværdien af undervisningen skal findes. Der findes intet patentkompromis på denne problemstilling, man må praktisk forsøge at finde stofudvælgelses- og fremstillingsformer der på den ene side tilgodeser en fremstilling af centrale kronologiske forløb og på den anden side muliggør konkretiseringer af forbindelseslinjerne mellem det historiske forløb og elevernes situation.

Den historiske fremstilling skal give eleven en forståelse af forholdet mellem socialdeterminisme/historisk determinisme og individuel frihed/kollektiv frihed: vi er et produkt af en specifik historisk udvikling der er bestemt af disse og hine forhold, de nuvæ-

rende bevidsthedstilstande har disse og hine grunde som hverken er tilfældige eller eksklusivt nødvendige, men resultater af en konkret historisk proces. Der er her særlig grund til at vise hvorledes den menneskelige eksistens er en kompleks historisk produceret psyko-fysisk strukturering, der ikke kan adskilles i en ren naturfysisk komponent og en (evt. afspejlende) psykisk komponent, at f.eks. erotikken ikke kan opspaltes i en ahistorisk, biologisk givet naturkomponent og i en åndelig komponent, men at den altid allerede er en psyko-fysisk materiel/symbolsk struktur, der ikke kan forstås løsrevet fra den specifikke eksistens totalitet.

I fremstillingen af litteraturens historie er det vigtigt at fremstille den litterære aktivitets bredde, dels for at vise at litteratur/litterær-fiktionær symbolisering ikke er en perifer og eksklusiv aktivitet men derimod fungerer på mange planer og i mange sammenhænge, dels for at belyse sammenhænge mellem forskellige sociale aktiviteter og forhold og forskellige litteraturtyper og litteraturindhold. Særlig periodebeskrivelsen er velegnet til at give et indblik i mangfoldigheden af litterære værktøjer samtidig med at periodebeskrivelsen kan belyse forholdet mellem de litterære organisationsformer (stil, genre, symbol osv.) og de sammenhænge der er konstitueret via det sociale liv (litteraturen som specifik symbolsk strukturering af givne klassere og individers livsforhold, historisk specifikke sanseformer osv.).

Dette skal selvfølgelig ikke forstås derhen at en periodeundersøgelse i gymnasiet kan give noget der blot ligner en udtømmende beskrivelse af en given periodes litterære fænomener. Men hvis man eksemplificerer på perioden 1875-1900 vil det sige at man ikke kun fremstiller hvordan bestemte intellektuelle mellemlag kunne symbolisere deres tilværelsesopfattelse, men at man også kontrasterer disse lags fremstillingsformer med andre fremstillinger foretaget af eller til andre lag og klasser f.eks. en novelle henvendt til bønderne, der igen kontrasteres med f.eks. et folkeeventyr for at fremstille den historiske proces, en ugebladsnovelle osv. og at f.eks. genrebestemmelse sker i sammenhæng med beskrivelse af producenternes/læsernes livsforhold.

Undervisningen skal perspektivere og uddybe elevernes forståelse af deres egen situation. For de teksters og problemers vedkommende der også på overfladen har mest berøring med elever-

nes umiddelbare situation - særlig tekster og problemer der tilhører deres egen tid - giver denne motiverende perspektivering ingen principielle problemer, selvom der på det praktisk-analytiske plan kan være problemer nok. En vis mængde af tekster fra historisk tidligere perioder medtages på grund af deres typiskhed for disse perioder og fordi de »negativt« kan udbyde elevernes forståelse af deres egen situation ved deres relative eller absolutte *anderledes-hed*, tekster der f.eks. udtrykker feudale eller førfeudale former (sidstnævnte eksemplificeres f.eks. med materiale fra »folklorens« ældste lag).

Eleverne får fra mange kilder (tegneserier, film osv) fremstillinger der giver sig ud for at være fremstillinger af det forhistoriske liv, men som blot parasitært benytter elementer derfra og eller projicerer nutidige strukturer ned i tidligere tiders gevanter (selvom man selvfølgelig ikke skal glemme at feudale og førfeudale former har haft et »efterliv« i barne kamrenes delvis usamtidige verden). Undervisningen får i forhold til disse impulser til opgave at restituere anderledesheden.

M.h.t. undervisningen i de sidste to hundrede års historie, hvor der kan etableres en tættere udviklingsmæssig sammenhæng mellem teksterne og elevernes situation, er det for perspektiveringens relevans vigtigt at der fremdrages centrale teksttyper og problemkomplekser. Som eksempler kan gives den symbolske strukturering af socialiseringsforløbet (dannelsesforløbet), herunder de nye typer erotisk socialisering i de borgerlige prosaformer, de nye borgerlige subjektivitets-struktureringer i spændings/avanture/action-prosa. Hvis markante nye former i en given periode kun er repræsenteret i oversættelseslitteratur må man indsupplere derfra.

Ved at eksemplificere sådanne teksttyper og symboliseringsformer i deres frembrudsfaser/tidligere faser indføjet i en periodebeskrivelse lettes fremstillingen af sammenhænge mellem socialhistoriske og genremæssige forhold, modsat den immanent-retrospektive fremstilling hvor man i mindre grad kan fremstille de »organiske« sammenhænge mellem forskellige samtidige teksttyper indbyrdes og i forhold til livsforholdene iøvrigt.

Den ideelle periodelæsning ville implicere et tværfagligt samarbejde. I jo højere grad de historiske og udenlandske forudsætning-

ger og sammenhænge kan forudsættes bekendte i dansktimerne, des mere kan man koncentrere sig om behandlingen af den litterære gestaltning, den litterære/fiktive symbolisering i dens syntetiserende særlighed. De seneste års tendenser til at sætte lighedstegn mellem socialhistorie i al almindelighed og litteraturlæsning har været led i en nødvendig reaktion på autonomisme og mangel på relevante socialhistoriske baggrundsforestillinger man kan tendere til at gøre en *forudsætning* for litteraturlæsning til *selve* litteraturlæsningen. Danskfagets rolle på lang sigt kan ikke (blot) være at bibringe eleverne den socialhistoriske viden som af en række historiske årsager ikke har fundet plads i den øvrige undervisningsprogram. Det centrale må være at bibringe eleverne færdighed i at forstå og aflæse betydningerne i de komplekse symbolsystemer der omgiver dem og som strukturerer deres egen bevidsthed og bibringe dem viden om disses historie.

Fantasien og symbolerne er hverken totalt frie eller totalt determinerede. Ved at bibringe forøget indsigt i forholdet mellem determination og frihed kan litteraturundervisningen og litteraturforskningen bidrage til større subjektiv og samfundsmæssig frihed ved at give individerne en sandere forståelse af deres forudsætninger og muligheder.